

HUDUDLAR BARQAROR RIVOJLANISHDA MAHALIY BYUJETLARNI OPTIMALLASHTIRISH.**Xolboyev Abduraxmon Shokirovich***Toshkent Kimyo xalqaro universiteti talabasi*Abdurahmon206@icloud.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada mahalliy byudjetlarni optimallashtirish va ularning hududlarning barqaror rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Mahalliy moliyaviy resurslarni samarali boshqarish strategiyalari, shu jumladan moliyaviy rejalashtirish, xarajatlarni samarali boshqarish, raqamlashtirish va iqtisodiy imkoniyatlarni rivojlantirish usullari ko'rib chiqiladi. Natijada, mahalliy byudjetlarni optimallashtirish hududiy rivojlanishning moliyaviy barqarorligini oshirish, ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Mahalliy byudjet, optimallashtirish, barqaror rivojlanish, moliyaviy boshqaruv, xarajatlarni boshqarish, raqamlashtirish, iqtisodiy imkoniyatlar, hududiy rivojlanish, moliyaviy barqarorlik.

Холбоев Абдурахмон Шокирович*Студент Ташкентского международного университета химии*Abdurahmon206@icloud.com

Аннотация. В статье анализируется оптимизация местных бюджетов и их влияние на устойчивое развитие регионов. Рассматриваются стратегии эффективного управления местными финансовыми ресурсами, включая финансовое планирование, рациональное управление расходами, цифровизацию и развитие экономических возможностей. В результате оптимизация местных бюджетов способствует повышению финансовой устойчивости регионального развития и решению социальных и экономических проблем.

Ключевые слова: Местный бюджет, оптимизация, устойчивое развитие, финансовое управление, управление расходами, цифровизация, экономические возможности, региональное развитие, финансовая устойчивость.

Abdurakhmon Xolboyev Shokirovich*Student of Tashkent International Chemical Technology University**Email: Abdurahmon206@icloud.com*

Annotation. This article analyzes the optimization of local budgets and their impact on the sustainable development of regions. It discusses strategies for effective management of local financial resources, including financial planning, efficient expenditure management, digitization, and the development of economic opportunities. As a result, optimizing local

budgets enhances the financial sustainability of regional development and helps address social and economic challenges.

Keywords: *Local budget, optimization, sustainable development, financial management, expenditure management, digitization, economic opportunities, regional development, financial sustainability.*

Kirish.

Hududlarning barqaror rivojlanishi zamonaviy iqtisodiy siyosatning eng muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon hududlar infratuzilmasini rivojlantirish, ijtimoiy-iqtisodiy tenglikni ta‘minlash va aholining hayot sifatini oshirish kabi maqsadlarga xizmat qiladi. Hududiy barqaror rivojlanishda mahalliy byudjetlar muhim o‘rin tutadi, chunki ular hududiy loyihalarni moliyalashtirish va resurslarni samarali taqsimlash orqali iqtisodiy barqarorlikka erishishni ta‘minlaydi.

Shu bilan birga, resurslarning cheklanganligi va byudjet mablag‘larining samarali taqsimlanmasligi hududlarning to‘laqonli rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shuning uchun mahalliy byudjetlarni optimallashtirish dolzarb masala bo‘lib, bu jarayon iqtisodiy samaradorlikni oshirish, ijtimoiy sohalarga e‘tiborni kuchaytirish va uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta‘minlash imkonini beradi. Ushbu maqola mahalliy byudjetlarni boshqarishning zamonaviy strategiyalari va ularning hududiy barqaror rivojlanishga ta‘sirini o‘rganishga bag‘ishlangan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Hududlarning barqaror rivojlanishi va mahalliy byudjetlarni optimallashtirish masalalari ko‘plab iqtisodiy, moliyaviy va boshqaruvga oid ilmiy ishlarda yoritilgan. Quyida ushbu mavzuga oid asosiy adabiyotlar tahlil qilinadi.

Hududlarning barqaror rivojlanishiga oid birinchi nazariyalar A. Marshall va F. Perroux kabi iqtisodchilarning ishlari bilan bog‘liq. Ushbu tadqiqotlarda iqtisodiy markazlashtirish va hududiy ixtisoslashuvning ahamiyati qayd etilgan. Zamonaviy tadqiqotlarda (masalan, P. Krugman) hududiy barqaror rivojlanishning ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlari chuqurroq o‘rganilgan. Bu ishlar hududiy byudjetlarni optimallashtirish jarayonida ustuvor yo‘nalishlarni aniqlash uchun nazariy asos yaratadi.

Mahalliy byudjetlarni boshqarishning innovatsion yondashuvlari ko‘plab xalqaro va milliy iqtisodiy manbalarda yoritilgan. Jumladan:

- Richard Bird va Enid Slack kabi olimlarning ishlari mahalliy moliyalashtirish va soliq siyosatini samarali tashkil etishga qaratilgan. Ularning fikricha, mahalliy daromad manbalarini diversifikatsiya qilish hududiy moliyaviy mustaqillikni ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega.
- O‘zbekistonlik iqtisodchilar, jumladan, M. Mahmudov va S. Alimov, mahalliy byudjetlarning davlat moliyaviy siyosatidagi o‘rnini tadqiq qilgan. Ularning izlanishlari hududlar moliyaviy resurslarining taqsimlanishida shaffoflik va samaradorlikni ta‘minlash zarurligini ta‘kidlaydi.

Barqaror rivojlanishni ta'minlashda ekologik omillarning ahamiyati katta. Jumladan, BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDG) bo'yicha nashrlari hududiy rivojlanishda ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun resurslarni optimallashtirish zarurligini ko'rsatadi. Ushbu yondashuv mahalliy byudjetlarni boshqarishda ekologik loyihalarni ustuvorlashtirishni tavsiya etadi.

Zamonaviy iqtisodiy ishlarda mahalliy byudjetlarni optimallashtirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish alohida urg'u bilan ta'kidlanadi. Jumladan:

- World Bank Group nashrlari moliyaviy boshqaruvni yaxshilash uchun raqamli platformalardan foydalanish orqali mahalliy byudjetni samarali boshqarish yo'llarini ko'rsatadi.

- O'zbekiston sharoitida bu borada Elektron hukumat va Davlat byudjeti portali orqali byudjet xarajatlarining shaffofligini oshirish bo'yicha izlanishlar olib borilmoqda.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mahalliy byudjetlarni optimallashtirish masalasi kompleks yondashuvni talab qiladi. Moliyaviy boshqaruv, raqamlashtirish, ekologik omillarni hisobga olish va xalqaro tajribadan foydalanish hududlarning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarni chuqurlashtirish iqtisodiy siyosatning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodikasi.

Hududlarning barqaror rivojlanishida mahalliy byudjetlarni optimallashtirish masalasini o'rganishda qo'llanilgan tadqiqot metodikasi quyidagi bosqich va usullardan iborat:

Ushbu tadqiqotda mavjud nazariy va amaliy manbalar, ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari (BMT, Jahon banki) va O'zbekistonning hududiy rivojlanish strategiyalariga oid rasmiy hujjatlar tahlil qilindi. Ushbu yondashuv yordamida:

- Mahalliy byudjetlarni boshqarishning dolzarb muammolari aniqlandi.
- Turli mamlakatlar tajribasi bilan taqqoslash imkoniyati yaratildi.

Hududiy iqtisodiy ko'rsatkichlarni, mahalliy byudjet daromadlari va xarajatlarining tarkibini o'rganish uchun statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Empirik tadqiqotlarda quyidagi ma'lumotlardan foydalanildi:

- Davlat byudjeti va hududiy byudjetlarning yillik hisobotlari.
- Davlat statistika qo'mitasi va xalqaro iqtisodiy tashkilotlar ma'lumotlari.

Statistik tahlil orqali:

- Hududlar byudjeti daromad manbalari va xarajatlarining samaradorligi o'rganildi.
- Resurslar taqsimotining hududlar rivojlanishiga ta'siri baholandi.

Tadqiqotda O'zbekiston hududlarida amalga oshirilayotgan byudjet boshqaruvi tajribasi boshqa rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi bilan solishtirildi. Bu usul quyidagilarga yordam berdi:

- Mahalliy byudjetlarni optimallashtirishda xalqaro tajribaning mos keluvchi usullarini aniqlash.
- Davlat-xususiy sheriklik (PPP) modeli va raqamlashtirish mexanizmlarini qo'llash bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Hududiy byudjetni boshqarish va optimallashtirish masalalarida mutaxassislar fikri o‘rganildi. Mahalliy iqtisodchilar, moliyachilar va boshqaruv mutaxassislari bilan suhbatlar o‘tkazildi. Ularning fikrlari yordamida:

- Mahalliy byudjetlarni boshqarishdagi amaliy muammolar aniqlandi.
- Resurslarni samarali boshqarish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

Hududiy byudjetlarning kelajakdagi daromadlari va xarajatlarini prognoz qilish uchun iqtisodiy modellashtirish usuli qo‘llandi. Ushbu usul yordamida:

- Turli moliyaviy senariylarning hududiy rivojlanishga ta‘siri tahlil qilindi.
- Mahalliy byudjetlarni optimallashtirish orqali erishilishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy natijalar baholandi.

Mahalliy byudjetlarning ochiqligini va samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni tahlil qilindi. Elektron hukumat tizimi va byudjet shaffofligi bo‘yicha milliy hamda xalqaro platformalar o‘rganildi.

Tadqiqotda qo‘llanilgan metodik yondashuvlar hududlarning barqaror rivojlanishida mahalliy byudjetlarni optimallashtirishga qaratilgan masalalarni kompleks tahlil qilish va amaliy takliflar ishlab chiqish imkonini berdi. Ushbu yondashuv ilmiy asoslangan va hayotiy samaradorlikka ega bo‘lgan tavsiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Yo‘nalish	Mazmuni	Kutilayotgan natija
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirish	Mahalliy soliqlar va yig‘imlarni diversifikatsiya qilish, yangi daromad manbalarini topish.	Mahalliy moliyaviy mustaqillikni oshirish, barqaror moliyaviy oqimlarni ta‘minlash.
Xarajatlarni samarali boshqarish	Byudjet mablag‘larini maqsadli sarflash, xarajatlar ustuvorligini belgilash.	Moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, ijtimoiy dasturlarga ko‘proq e‘tibor qaratish.
Raqamlashtirish	Elektron hukumat tizimi orqali byudjetni boshqarish, xarajatlarning shaffofligini oshirish.	Byudjet jarayonlarining ochiqligi, korrupsiyani kamaytirish.
Hududiy loyihalarni moliyalashtirish	Davlat-xususiy sheriklik (PPP) modeli orqali infratuzilma loyihalariga investitsiya jalb qilish.	Hududlarda infratuzilmani rivojlantirish, iqtisodiy faollikni oshirish.
Ekologik omillarni hisobga olish	Atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan loyihalarni ustuvorlashtirish.	Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish, ekologik barqarorlikni ta‘minlash.
Xalqaro tajribadan	Rivojlangan	Samarali boshqaruv

foydalanish	mamlakatlarning mahalliy byudjet boshqaruvi tajribasini o‘rganish va moslashtirish.	usullarini joriy etish, xalqaro standartlarga moslashtirish.
Resurslarni optimallashtirish	Mahalliy darajadagi resurslarni teng va samarali taqsimlash mexanizmini ishlab chiqish.	Hududiy ijtimoiy-iqtisodiy tengsizliklarni kamaytirish, rivojlanishdagi nomutanosibliklarni bartaraf etish.

[1-1]

Ushbu jadval mavzuning asosiy qirralarini qamrab olib, mahalliy byudjetlarni optimallashtirish orqali hududlarning barqaror rivojlanishiga erishish yo‘llarini yoritadi.

Jadvalda mahalliy soliqlarni diversifikatsiya qilish, yangi daromad manbalarini jalb qilish va mavjud resurslardan foydalanish usullari yoritilgan. Bu yo‘nalish mahalliy moliyaviy mustaqillikni ta‘minlashga qaratilgan bo‘lib, hududlarning o‘z xarajatlarini o‘zi qoplash salohiyatini oshiradi.

Byudjet mablag‘larini to‘g‘ri va maqsadli taqsimlash, ayniqsa ijtimoiy sohalarga yo‘naltirilgan xarajatlarni ustuvorlashtirishga alohida e‘tibor qaratilgan. Bu yo‘nalish moliyaviy resurslardan maksimal samaradorlik bilan foydalanish imkonini beradi.

Elektron hukumat tizimi va boshqa raqamli platformalar orqali byudjet jarayonlarini avtomatlashtirish va shaffoflikni oshirish haqida ma‘lumot berilgan. Bu nafaqat korrupsiyani kamaytiradi, balki aholining byudjet jarayonlarida ishtirokini ta‘minlash imkonini beradi.

Davlat-xususiy sheriklik (PPP) modeli orqali infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish usullari ko‘rsatilgan. Bu usul byudjet mablag‘larini iqtisodiy jihatdan foydali loyihalarga yo‘naltirish orqali hududlarda iqtisodiy faollikni oshirishga yordam beradi.

Xulosa va takliflar

Hududlarning barqaror rivojlanishida mahalliy byudjetlarni optimallashtirish muhim ahamiyatga ega bo‘lib, iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash, ijtimoiy tenglikni oshirish va hududlarning rivojlanishiga xizmat qiladi. Mahalliy byudjetlarni samarali boshqarish orqali hududlar o‘zlarining iqtisodiy resurslarini maksimal darajada samarali taqsimlash, infratuzilma loyihalarini amalga oshirish va ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirishda muvaffaqiyatga erishishi mumkin.

Biroq, mahalliy byudjetlarning samaradorligini oshirishda ba’zi muammolar mavjud. Resurslar cheklanganligi, byudjet mablag‘larining taqsimlanishida shaffoflikning yetishmasligi va ijtimoiy loyihalarga yetarlicha e‘tibor qaratilmasligi rivojlanish jarayonlariga to‘siq bo‘lishi mumkin. Shuningdek, mahalliy darajadagi iqtisodiy va ekologik masalalarga e‘tibor berish zarurati oshmoqda. Raqamli texnologiyalar va xalqaro tajribani o‘rganish orqali mahalliy byudjetlarni optimallashtirish jarayonlarini yanada takomillashtirish mumkin.

Hududlar byudjetini boshqarishda ijtimoiy va ekologik loyihalarga alohida e’tibor qaratish kerak. Mahalliy aholi uchun zarur bo‘lgan ta’lim, sog‘liqni saqlash va infratuzilma loyihalari ustuvor vazifalar sifatida belgilanib, samarali boshqarilishi kerak.

Mahalliy byudjetlarni boshqarishda raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash, ayniqsa, elektron hukumat tizimi va byudjet shaffofligini oshirish uchun platformalardan foydalanish zarur. Bu nafaqat korrupsiyani kamaytiradi, balki byudjet jarayonlarini aholi bilan ochiq va aniq qilib ko‘rsatadi. Rivojlangan mamlakatlarning tajribasini o‘rganish va mahalliy sharoitga moslashtirish, shuningdek, barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun ekologik va ijtimoiy loyihalarni ustuvorlashtirish zarur. Hududiy rivojlanishda xalqaro standartlar va ilg‘or amaliyotlardan foydalanish taklif etiladi.

Resurslarni samarali taqsimlash, shu jumladan ekologik omillarni hisobga olish, barqaror rivojlanishni ta’minlash uchun zarurdir. Ekologik loyihalar, qayta tiklanadigan energiya manbalariga sarmoya kiritish va yashil iqtisodiyotga yo‘naltirish hududlar barqarorligini oshiradi.

Mahalliy byudjetlarni boshqarish va moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash bo‘yicha rahbarlar va mutaxassislar uchun treninglar, seminarlar tashkil etish zarur. Bu orqali hududiy boshqaruv samaradorligini oshirish, yangi bilim va usullarni joriy etish mumkin.

Hududlarning barqaror rivojlanishida mahalliy byudjetlarni optimallashtirish jarayoni kompleks yondashuvni talab etadi. Yangi moliyaviy manbalarni izlash, xarajatlarni samarali boshqarish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va xalqaro tajribani o‘rganish orqali hududlarning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlash mumkin. Ushbu takliflarni amalga oshirish mahalliy byudjetlarning samaradorligini oshiradi va hududlarning barqaror rivojlanishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **Buzuev, I. A., & Alekseev, A. M.** (2022). *Territorial development and local government budgeting*. Moscow: Economics Publishing.
2. **Shafik, M., & Anderson, C.** (2020). *Global trends in local government finance: A comparative analysis*. *International Journal of Public Administration*, 43(5), 58-72.
3. **Jahon Banki.** (2021). *Local government finance: Challenges and solutions for sustainable development*. Washington, D.C.: The World Bank.
4. **O‘zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti va hududiy byudjetlar hisobotlari.** (2023). O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi.